

ESTERHÁZY LUJZA

Visszaemlékezés a szlovákiai zsidóüldöztetésekre*

1941. június 22. A Reich rádiója újból „Blitzkrieget” jelent be. Az új induló, melyet harsonák hangja kísért, a „Russlandlied”. A rádióban zeng a refrén: „Führer befiel/wir folgen dir.” (Führer parancsolj, mi követünk.)

Ezen a reggelen Hitler óriási támadást intézett Oroszország ellen, mellőzve az 1939-ben kötött barátsági szerződést. A motorizált egységek bekerítették a szovjet hadsereget és gyors menetben behatottak az orosz területre.

Ezek az események a Magyar Párt vezetőiben némi reményt ébresztettek, amit csak súgva adtak tovább: - Ha Hitler belemerül Oroszország mélységeibe, akkor otthagyja a fogát, mint Napóleon - mondta egyikük.

- Hitler és Sztálin fel fogja egymást falni - felelte János -, a két monstrum, akik ezeket hagynak elpusztulni koncentrációs táborokban, el fog vérezni. Ezután már könnyű lesz a nyugati hatalmaknak, hogy visszatérjenek kontinensükre, és megteremtsék az igazi és emberi békét.

A német-orosz háború első napjától kezdve a szlovák kormány a Führer oldalán küldte motorizált csapatait a keleti frontra. Közben Hitler megfenyegette a román és a magyar kormányt, hogy Lengyelország sorsára jutnak, ha nem csatlakoznak hozzá.

A hitleri fenyegetés kivédése céljából a magyar és a román kormány késznek mutatkozott felvenni a harcot a Szovjetunióval. Ekkor a legszélsőségesebb nacionalista politikusai ezeknek az országoknak kitervelték, hogy megpróbálnak hazájuk javára hasznot húzni abból, hogy csapataikat Hitler rendelkezésére bocsátják. A román politikusok cserébe visszakérték a németektől Erdély északi részét, Magyarország viszont Erdély déli részét kérte, valamint Kelet-Szlovákiát. A szlovák politikusok viszont, mint a Führer leghívebb szövetségesei, kérték a bécsi döntés által leadott magyar területek visszaadását. És egyesek szerint Hitler e sok kívánság közül legszívesebben a szlovákok óhajára hajlott. Hogy a szlovák területi követelések ellen védekezzenek, a német-orosz háború alatt egymást követő magyar kormányok megpróbálták a szlovák befolyást német diplomáciai körökben ellensúlyozni. E célból a budapesti kormány több felelős személyt megkért Szlovákiában, hogy igyekezzenek szorosabb kapcsolatba lépni a pozsonyi német diplomatákkal, hívják meg őket vadászatra és gratuláljanak nekik sikeres küzdelmükhöz a szovjet veszedelem ellen, ahogy azt a szlovákok is tették, abban a reményben, hogy megnyerik őket területi kérésük teljesítésére.

Ezek voltak a keserűen lealázó gyümölcsei az elvakult szlovák és magyar vezető politikusoknak, akik sohasem akarták ezt a kisebbségi területi konfliktust egymás között elintézni. A két ország felelősei a mindenkori nagyhatalmak támogatását keresték követeléseik kielégítésére. És most Hitler kihasználta a szlovák-magyar konfliktust saját céljaira, hogy politikájának eszközévé tegye két kis népünket.

1942 telén sűrű hóesésben, vidáman csilingelő szánon érkezett meg János Újlakra két gyermekével. Tekintetében szomorúság volt, s ez gyakran volt így, amióta családi élete felbomlott. Már két éve elváltan élt feleségétől, gyermekei anyjukkal maradtak, és Pesten jártak iskolába. Most azonban a gyermekek érdeke azt kívánta, hogy magával hozza őket Újlakra. Hogy ne maradjanak le a tanulásban, a 13 éves János mellé egy nyugdíjas budapesti tanárt hívott el, és a 9 éves Alice tanítására szeretett Samarjay Évink, aki addig mint titkárnő a Magyar Pártban dolgozott, vállalkozott. Engem János arra kért, hogy maradjak gyermekei mellett, és tanítsam őket hittanra. Így, bár egészségem helyreállt, és újra tevékenykedhettem volna kulturális és szociális téren, mégis inkább otthon maradtam édesanyámmal és a gyermekekkel.

1942 tavaszától azért többször bejártam Nyitrára és Pozsonyba. Itt a háborús nélkülözéseknek nyoma sem volt, az üzletek tele voltak élelmiszerekkel, ruházzal, szövetekkel, cipővel, minden szabadon, jegy nélkül kapható volt. A szlovákok ezt úgy magyarázták, hogy Hitler meg akarta Szlovákiát kímélni a háborús nélkülözésektől.

A német katonák eltűntek az országból, kint voltak a keleti fronton, s a német győzelmeknek köszönhetően már jó 2000 km-re voltak tőlünk.

A fiatal szlovák állam közügyeinek intézése és a közszolgáltatás simán és pontosan zajlott. A vonatok rendszeresen közlekedtek. Modern városnegyedek épültek mindenfelé, és Pozsonyban régi történelmi múltú palotákat állítottak helyre nagy gondnal és hozzáértéssel. Kereskedelmi szerződésekkel jó üzleteket kötöttek külföldi cégekkel. Szlovákia szemlátomást gazdagodott. A nép elégedett volt Tiso atya vezetésével, s neki tulajdonította, hogy a háborús állapotok közepette is ilyen jólétet élvezhetett.

Szlovákia 1942-es felvirágzása közepette azonban a zsidó lakosság helyzete egyre nehezedett. A faji törvény következtében sorra arizálták a zsidó javakat, melyeket árja szlovákoknak és németeknek adtak oda.

A Magyar Párt felszólítására a szlovákiai magyar kisebbség visszautasította, hogy hasznot húzzon az arizálásból, és nem vett részt a zsidók kifosztásában, mint ahogy azt a kormány parancsára a Hlinka-gárda tette.

1942 nyarán a szlovák kormány megkezdte a zsidók deportálását, ahogy azt 1941-ben Hitler nyomására megszavazták.

A Hlinka-gárda tömegesen letartóztatta és kaszárnyákba zárta a zsidókat, hogy aztán bestiális módon vagonokba tömve németországi koncentrációs táborokba hurcolják őket.

Hogy a deportálástól megmentse a zsidókat, János kijárta a magyar belügyminisztériumban, hogy a zsidók, akiknek sikerül elmenekülniük, útlevél és vízum nélkül léphessék át a magyar határt, s magyar területen ne essék bántódásuk. Persze a Hlinka-gárdisták sokukat elfogták, még mielőtt elérték a magyar határt, s ennek a veszélynek tudatában sok zsidó próbált rejtekhelyet keresni. Rengeteg szívtépő jelenetnek lehettünk tanúi, amikor a Hlinka-gárdisták felkutatva búvóhelyüket, ütlegekkel ráncigálták őket ki onnan és hurcolták magukkal a deportáló vonatba.

János, reszketve a felháborodástól, mint a magyar párt képviselője hallatta hangját a szlovák parlamentben.

„Ez szégyenletes, hogy egy kormány, melynek az elnöke és miniszterelnöke jó katolikusként vallja magát, deportáltatja a zsidó lakosságot Németországba, a hitleri koncentrációs táborokba. És az is szégyenteljes, hogy ugyanaz a kormány Szlovákiában koncentrációs táborot állít fel, ahol a zsidókat és cseheket minden előzetes bírói eljárás nélkül tartják fogságban.”

János ismételt parlamenti felszólalásai és a zsidók átmentésének segítése a magyar határon valószínűsítette, hogy a Gestapo őt is a deportáltak sorsára juttatja. Később tudtuk meg a szlovák belügyminisztériumban dolgozó barátunktól, hogy a Gestapo tényleg le akarta tartóztatni Jánost, de a Reich felől leállították ezt az akciót, azzal az indoklással, hogy János annyira népszerű Magyarországon, hogy letartóztatása erős ellenérzéseket váltana ki ott Hitler ellen. Erről azonban akkor még mitsem tudott János, amikor a zsidómentésben részt vett.

Ezen a szörnyű nyáron egy régi prágai egyetemi hallgatónk, L. Zsuzsanna sírva keresett fel a pozsonyi Carlton Szállóban azzal, hogy édesapját aznap reggel elvitték, és könyörgött, hogy segítsék megkeresésében. Egy kis reménysugár, amibe kapaszkodhattunk az volt, hogy édesapja kezében volt az „elnöki kivétel”, melyet egyeseknek hivatalosan kiadtak. Azonnal taxiba ültem, s a belügyminisztériumba hajtottam, ahol azonban minden ajtóra ki volt írva: „Zsidó ügyben interveniálni tilos.” Néhány perc múlva bejutottam Mach belügyminiszterhez, akit még fiatal újságíró korából ismertem.

-Kérem, segítsen kiszabadítani L. Zs. barátnőm apját, akit egy zsidó csoporttal deportáltak, annak ellenére, hogy elnöki kivételezettnek számít.

-Mikor deportálták és honnan? - kérdezte Mach. -Ma reggel Aranyosmarótról - feleltem.

Mach azonnal felhívta a helyi Hlinka-gárda parancsnokát.

-Miért deportáltak egy elnöki kivételezett zsidót?

-Tévedésből, miniszter úr - hangzott a válasz.

-A deportáltak még Szlovákiában vannak, vagy kiértek már Németországba?

-A csoport két órával ezelőtt hagyta el Zsolnát, s azóta már a német határon kell lennie.

Mach letette a kagylót, és sajnálattal közölte, hogy már nem tud semmit sem tenni.

-De miniszter úr, ez a deportálás az Önök engedélye ellenére történt. Az Isten szerelmére, mentse meg azt az embert a haláltáborból! - könyörgöttem.

Mach felugrott, s elképedve kérdezte:

-Mit mondott? Micsoda haláltáborról beszél?

-A náci koncentrációs táborról természetesen. A Gestapo tömegével írta ki a zsidó deportáltakat.

-Ez nem igaz! Hol hallott ilyesmit?

-A lengyelektől, ott mindenki tudja, hogy a zsidókat a Gestapo ezekben a táborokban kivégzi.

-Ez nem igaz! Az én német barátaim sohasem lennének képesek ilyen bűncselekményekre! Hiszen találkozhatott velük itt Szlovákiában. Láthatta viselkedésüket velünk szemben, láthatta milyen korrektek, szeretetreméltóak, kedvesek.

-Itt Szlovákiában a német nácik Önökkel mint szövetségeseikkel, s nem mint a halálos ellenségnek nevezett zsidókkal álltak szemben.

-Ön csak ismer bennünket, szlovákokat. Mi csak nem vagyunk hóhérok? Sohasem engedték volna deportálni a zsidókat, ha tudjuk, hogy a halálba mennek! Az tény, hogy meg akartunk szabadulni tőlük, de úgy, hogy Palesztinába menjenek. S csak a háború végéig kell a Reich munkatáboraikban maradniuk. Sohasem egyeznénk bele abba, hogy megöljék őket.

-Azt elhiszem, hogy Ön nem tud róla, hogy a zsidókat kiirtják a náci táborokban. A Gestapo ezt bizonyára nem vallotta be magának. De mindenki, aki mint én is, volt a németek által megszállt Lengyelországban, az biztosan tudja, hogy a zsidók haláltáborokba kerülnek. Kérve kérem, mindenre, ami szent, szabadítsa ki Zsuzsa édesapját!

-Grófnő, Ön a londoni rádió antihitlerista propagandájának az áldozata!

-És Ön, miniszter úr, a náci propaganda áldozata!

Mach gesztenyebarna szeme szikrázott a méltatlankodástól. Könyörgés helyett mosolyt próbáltam erőltetni magamra, és Mach viszonzta ezt a mosolyt.

-Biztosíthatom Önt - folytatta Mach - hogy barátnőjének édesapját semmilyen veszély nem fenyegeti az auschwitzi táborban, ahová irányították. Mint a többi zsidó, ő is jó helyen lesz ott! De, hogy megnyugtassan Önt, megkérem a németeket, hogy küldjék vissza Szlovákiába. Még ma este beszélek azzal a nagyfejűvel: Wislicenivel a Gestapótól, aki éppen itt van Pozsonyban. Azért fogom megkérni, hogy Önnek örömet szerezzen, aki olyan jó indulattal volt a szlovákok iránt Magyarországon. Barátnőjének édesapja vissza fog jönni! Néhány nap múlva hírt adok róla.

A néhány nap elmúlt s még néhány hét, de Machnak nem sikerült Zsuzsanna édesapját visszakapni a Gestapótól. Sohase tért vissza az auschwitzi táborból, ahol ő is elpusztult, mint megannyi deportált zsidó.

Egyik nap megkérdeztem egy szlovák gárdistát, aki részt vett a vasárnapi misén, hogy nem tartja-e bűnnek, hogy része van a zsidók deportálásában. Legnagyobb meglepetésemre szó szerint ezt mondta: - Nagy bűn? Szó sincs róla, kisasszony! Ha ez bűn volna, akkor elnökünk Tiso atya, aki jó pap, ezt végképpen nem tűrné! Épp ellenkezőleg, ezek igazságos intézkedések. Ezért van az, hogy Tiso elnök-atyánk ratifikálhatta a zsidókat deportáló törvényt és vagyonuk arizálását.

Ez a tény tehát, hogy a Szlovák Állam elnök-atyja szentesítette ezeket az intézkedéseket, tévútra vezette az emberek lelkiismeretét. A Tiso atya környezetében lévő emberek viszont megerősítették, hogy egyedül Hitler bosszújától való félelem vezette Tisót a faji törvény ratifikálására, nehogy kitöltse azt a kis szlovák népen, „amelyet-úgymond- jobban szeretett, mint az életét, mindennél jobban a világon.”

Tiso biztosította magának a jogot, hogy „elnöki kivételezéseket” adjon bizonyos számú zsidónak, hogy megmentse őket a deportálástól. De mindennek ellenére az 1942. év végén már 60 000 volt a zsidó deportáltak száma. Szlovákiában körülbelül 20 000-en maradtak még.

-Ezeket - jelentette ki Mach miniszter - 1943 tavaszán fogjuk deportálni.

Ezt a kijelentését több újság és rádió-híradó is közölte. Nemsokára ezután a Pozsonyban állomásozó szentszéki megbízott Burzio atya látogatott meg bennünket Újlakon. Beszélgetésünk hamarosan a kétségbeejtő hitleri fajüldözés témájára terelődött.

-A Szentatya - mondta Burzio atya - már a kezdet kezdete óta fáradhatatlanul interveniál a zsidók deportálása ellen. De minden erőfeszítése hiábavaló. Hitler utálja a pápát. Őszentsége rádióüzenetei dührohamokat váltanak ki a Führerből, aki a gyűlölet falát oly magasra tolja, hogy arról leperengnek a pápa szavai az elnyomottak és üldözöttek érdekében.

-Így van - vetette közbe édesanyám - ugyanez az ádáz gyűlölet, mely Hitlert a zsidók deportálására indította, vezette Sztálint 1939-1940 között a lengyelek millióinak deportálására.

1943. január. Az orosz frontról hazatérő szlovák katonák azt beszéltek, hogy Hitler Gauleitere, Alfred Rosenberg, a németek által megszállt területeken minden elképzelést felülmúló kegyetlenséggel tizedeli meg az orosz lakosságot. Pedig az ottani lakosság eleinte bizalommal fogadta a műveltnek tűnő német katonákat, s abban bízott, hogy jobb idők fog megélni, mint a szovjet NKVD uralma alatt, melyet kegyetlenkedése tett gyűlöltté. Mikor aztán megtapasztalta, hogy a Gestapo emberei még embertelenebbek, mint a szovjetek, partizáncsoportokba verődtek és rajtaütésszerűen szakították meg a közlekedési útvonalakat, és ott törtek borsot a németek orra alá, ahol csak tudtak. Így éppen Rosenberg kérelmetlen intézkedései indították el az oroszok fegyveres ellenállását a német hadsereg frontvonalai mögött.

1943 tele talán még keményebb volt, mint az előzőek, mindenütt havazott, nemcsak nálunk, hanem az egész keleti fronton, fagyba és hóba temetve a Führer seregét. Az élelmiszer- és muníciószállítmányok elakadtak, a benzin megfagyott az autókban és a tankokban.

Ennek ellenére a német rádión keresztül Hitler ordítva utasította von Paulus generális hadseregét, hogy tartson ki mindenáron, és ne hátráljon. A szovjet hadsereg nem sokkal ezután bekerítette a németeket, s a sztálingrádi ütközetben a hitleri Reich menthetetlenül alulmaradt.

Ettől a perctől kezdve erőt vett rajtunk az az előérzet, hogy a Wehrmacht ereje megtört, és hogy nemsokára eljön a visszavonulás ideje nyugati irányban a lengyel, román és magyar határ felé.

1943 tavaszán a szlovák katolikus püspökség pásztorlevelet adott ki, melyben elítéli a zsidók deportálását. Ebben a böjti pásztorlevélben püspökeink a legegyszerűbb laikusok részére is érthetően kijelentették, hogy a zsidók deportálása és a többi faji megkülönböztetés a legsúlyosabb bűn az igazság és a szeretet ellen.

Ezt a pásztorlevelet böjt első vasárnapján olvasták fel a szószékről, Szlovákia minden templomában. Tiso atya, a szlovák állam elnöke szintén felolvasta azt plébániatemplomának szószékéről.

Ezután - így mondja a fáma - Tiso atya kijelentette Hitlernek, hogy mint egyházának fia kötelessége engedelmeskedni a püspöki pásztorlevélnek, tehát lemond elnöki tisztéről, amennyiben a Führer továbbra is azt kívánná tőle, hogy deportálja a zsidókat.

Állítólag Hitler semmiképpen nem akarta elfogadni a Szlovák Állam elnökének mint jó szövetségesének lemondását. De úgy tűnik, hogy ennek következtében a 20 000 zsidó deportálási parancsa elmaradt, és így Szlovákiában maradhettek, bár sokan közülük továbbra is internáló táborokba voltak zárva.

1944 augusztusában a szlovák rádió bejelentette, hogy Besztercebánya csatlakozik a környéküket uraló partizánszövetség erőihez. Arról is szólt, hogy Csehszlovák Forradalmi Kormány alakult a városban. Felhívást sugárzott Szlovákia népéhez, hogy csatlakozzék harcukhoz szabadságuk kivívásáért. Szlovákok, magyarok, szökött katonák, franciák és mások gyülekeztek, hogy részt vegyenek a besztercebányai ellenállási mozgalomban. A szlovák hadsereg kisebb egységei a partizánokkal együtt közös erőfeszítéssel akadályozták a németek útját a keleti front felé.

1944 augusztus vége felé a Reich élesen reagált a front mögötti partizán akciókra. Erős Waffen-SS egységek nyomultak be Szlovákiába, és megpróbálták felszámolni a Besztercebánya környéki partizán egységeket.

A még itt lévő 20 000 zsidót, kik nagyrészt már táborokban internálva éltek, deportálták. Újlakon még négy zsidó család élt, azt remélve, hogy már megmenekültek a legrosszabbtól.

1944 szeptember egyik vasárnapján miséről jövet észrevettem, hogy egy rendőrautóból SS-esek szállnak ki, és hamarosan megtudtam, hogy még szabadon élő zsidók után kutatnak. Hazaérve Alice ugrott a nyakamba, és sírva könyörgött:

Lulu néni, mentsük meg Verát!

Schlesinger Vera szüleivel élt a faluban, és gyakran jött játszani gyerekeinkkel a kertben. Ma reggel - mesélte Alice -, amikor Vera megtudta, hogy SS-esek jelentek meg a faluban, kiugrott az ablakon, és ide menekült a kertünkbe a bokrok közé. Rögtön meg is kerestük a kislányt, és elhelyeztük a dolgozószobám melletti vendégszobába, melynek két kijárata volt, egyik a folyosóra, a másik a kertbe.

Hol vannak a szüleid? - kérdeztük a síró kislányt.

Elmenekültek az erdőbe! - válaszolta.

Időközben Vera öreg nagynénje is menedéket talált nálunk. Miután biztonságba helyeztük őket, összehívtam házunk összes alkalmazottját a nagyszalonba, mind ott voltak: a szakácsnő, a konyhalány, a mosónő, két szobalányunk és Feri inasunk.

Így szóltam hozzájuk: Teljes titoktartás mellett közlöm, hogy Vera és Schlesinger mama mint vendégeim fognak nálam lakni. Nem fognak sehol sem mutatkozni, még a kertben sem. Az étkeztetésről mi gondoskodunk. A fürdőszobába és a WC-re az én dolgozószobámon keresztül fognak menni. Rajtunk kívül senkinek sem szabad megtudni, hogy itt vannak. Ha a gárdisták vagy az SS-esek rájönnek, hogy itt vannak, az halált jelent számukra, de ránk is. Azt ugye tudják, hogy zsidók rejtegetése halálbüntetéssel jár. Tehát azért kérek itt mindenkit, hogy senkinek egy szót se!

Számíthat ránk, grófnő -felelték kórusban teljes meggyőződéssel és odaadással.

Alig hagyták el a szalont, Feri inasunk sápadtan jött vissza:

A Gestapo letartóztatta Vig Andort és feleségét a desztilláló üzemben, és elvitték őket Nyitrára - dühösen -, mert más zsidót nem találtak a faluban.

És hol van Varsányi doktor? - kérdeztem.

Jelenleg elbújt az egyik családnál. Tífuszjárvány kezdődik a faluban, és ilyen körülmények között nem akarja itthagyni a betegeit.

Azonnal autóba akartam ülni, de a Tatra lerobbant, s a másik autó Pesten volt Jánosnál. Így befogattam a lovakat, és Barta kocsisunkkal Nyitrára hajtattam.

Lulu néni, hová mész? - kiáltották a gyerekek.

Nyitrára a Gestapóhoz, hogy a doktor bácsi dolgozhasson, és hogy kiszabadítsam a Vígéket.

De Lulu néni, téged is le fognak csukni!

Remélem, hogy nem!

Akkor veled jövök - ajánlkozott János unokaöcsém.

Te csak maradj itt szépen, és őrizd Verát és nagynénjét, megteszed?

Persze, hogy megteszem - egyezett bele János, és a kocsi kigördült.

Egy órával később megálltunk az Einsatzkommando SD előtt, a Verő-villában. A ház tömve volt SS-esekkel. Egy nagy szobában letartóztatottak zsúfolódtak egymás hegyén hátán a földön. Egy bottal fenyegetőző SS-es járkált közöttük.

Az egyik rámivallt, hogy mit keresek itt. Mint Esterházy grófnő mutatkoztam be, bár ezt a titulust egy csehszlovák dekrétum még 1919-ben eltörölte, és azóta sem használtam, de tudtam, hogy sok nácirra még hatni lehet az ilyen titulussal, s talán most is használ. Kértem, hogy beszélni szeretnék a parancsnokkal. Hallottam, amint egy félig nyitott ajtón át beszólt az SS-es: Esterházy grófnő, Újlak birtokosa. Beléptem a szobába, a parancsnok felállva fogadott, és megkérdezte:

Mit akar grófnő?

Azért jöttem, hogy falunk orvosa részére működési engedélyt kérjek, mert Újlakot tífuszjárvány fenyegeti. Azonkívül kérem a Víg házaspár hazaengedését, mert a szeszfőzde működése gazdasági érdek.

Zsidók, ugyebár?

Igen.

Hívjon oda helyettük árját!

Nem lehet. Az országban nincs elég képzett szeszfőző.

Maga a főnökük?

Igen. És leáll a főzés nélkülük!

Ez volt az egyedüli indok, amivel meggyőzhettem őket.

És a doktor? - kérdezte a parancsnok - az biztosan nem pótolhatatlan. Biztos fog találni egy árja orvost.

Sajnos nincs elég orvos az országban. És Újlak kútjai különösen veszélyesek a tífusz szempontjából.

Miért? Azt nem tudom, de ez már régóta így van. Mindig kellett a faluban egy nagyon jó orvosnak lenni, aki be tudta tartatni a lakossággal a szükséges óvatossági intelmeket.

Ez így igaz is volt, és azt gondoltam, hogy ez nagyszerű érv lesz Varsányi doktor megmentésére. Legnagyobb rémületemre azonban az SS-parancsnok azonnal kész volt német katonai orvost kiküldeni.

De hiszen az nem fog tudni szlovákul, és a falusiak nem értik meg utasításait - vettem ellen -, és a tífusz csak terjedni fog. Még a katonáikat is megfertőzheti.

A parancsnok elhallgatott. Úgy látszik megrettent attól, hogy esetleg az SS-katonákra is átragadhat a baj. Közben szívből fohászkodtam, hogy ez a vad náci elfogadható választ adjon.

Na jól van - felelte végre - megengedem a doktorának, hogy szabadon végezze dolgát. Ami a két szeszfőzőt illeti, vigye haza a két koszos zsidót. De egy feltétel alatt. Ha elszöknének a besztercebányai partizánokhoz, akkor magát tartóztatom le. Erti?

Igen.

Nos, akkor jól magyarázza meg nekik, hogy magát ültetjük le, ha partizánoskodni akarnak.

A két szeszfőzőnket kiadta. Felültettem őket a kocsi, és Barta kocsisunk büszkén nézett le a bakról az arra menőkre, hiszen két meghurcolt zsidót hozott vissza. Az oroszán torkából hoztuk ki őket - mondta ragyogva. Sem Vígéknek, sem Varsányi doktornak nem árultam el, hogy engem mivel fenyegetett a parancsnok, mert tudtam, ha újra veszélybe kerülnek, nem marad más hátra, minthogy a partizánokhoz meneküljenek.

Regio – Kisebbségtudományi Szemle 1. évf. 4.sz. (1990. december)

Másnap tudtam meg, hogy Vera szüleit elfogta a Gestapo az erdőben. Újra Nyitrára utaztam, de már későn érkeztem, a deportáló vonat már elvitte őket.

Pröhléné Samarjay Éva fordítása

* Részlet a szerző *Szívek az ár ellen* című emlékiratából, amely hamarosan magyarul is megjelenik.